



History of Islamic Philosophy

Home Page: hpi.aletaha

Ale-Taha Institute of Higher Education

Online ISSN: 2981-2097

The Ontological and Epistemological position of the First Intellect according to Kindy

Hasan Abasi Hosseinabadi¹ 

1. Associated Professor, Department of Islamic Philosophy and Theology, Payam-e-Noor University, Tehran, Iran.

E-mail: h_abasi@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received

30 September 2024

Received in revised form

19 December 2024

Accepted

20 December 2024

Published online

21 December 2024

Keywords:

Epistemology, Kindy, First Intellect, Ontological Position, Soul.

ABSTRACT

Intellect is one of the important topics in the history of philosophy since Aristotle and his commentators, some of Aristotle's commentators whom have written a treatise on Intellect. What made the issue of Intellect a challenging issue for Aristotle's commentators is the view of what First Intellect is as a part of the human soul or its level in the hierarchy of beings. Examining it can also explain the ontological position Intellect and its duties. The question is, what is the truth of First Intellect according to Kindy and what is its ontological and epistemological position in his philosophical thought? On this basis, in this article, with the analytical descriptive method, we found that the first intellect is always Actual and the cause for the Intelligible and the cause for the second intellects and precedes all of them, and the second intellects are the other three levels of intellect and these three levels of intellect, are a part of the Thinking soul and there is no clarity in expressing Al-Kindi to separate the first intellect from the Soul. Epistemologically, it actualizes the soul that is potentially intellect. We have reached this conclusion through Kindy's theory of first intellect. And we have reached this conclusion: Al-Kindi's theory of the first intellect is a combination of the Aristotelian, Platonic, and Book of Causes perspectives.

Cite this article: Abasi Hosseinabadi, H (2025). The Ontological and Epistemological position of the First Intellect according to Kindy, *History of Islamic Philosophy*, 3 (4), 107-128.

<https://doi.org/10.22034/hpi.2024.481128.1104>



© The Author(s). **Publisher:** Ale-Taha Institute of Higher Education Institute.

DOI: <https://doi.org/10.22034/hpi.2024.481128.1104>

Extended Abstract

Introduction

Looking at the whatness and reality of the first intellect and its ontological and epistemological position in the thought of Kindi is the issue of this article. The question is how is the first intellect explained by Kindi and what is its ontological and epistemological position in his thought? First, we will examine the whatness of intellect in relation to the soul. Then, in the levels of intellect, while explaining the different levels of intellect, we will examine the ontological and epistemological position of the first intellect.

Method

The method of this writing is descriptive-analytical.

Findings

Kindi has discussed intellect in various treatises, including the Treatise on *First Philosophy* in particular and in parts of the Treatise on *First Philosophy*, the Treatise *On Soul*, and the Treatise *On Sleep and Dreem*. There are also brief explanations *On Intellect* in other treatises. However, his extensive view *On Intellect* is in the same Treatise on First Intellect. In the Treatise *On Intellect*, Kindi has considered Aristotle's intellect to be of four types: 1. The first intellect, which is always actual; 2. Potential intellect, which is specific to the soul; 3. Intellect that has reached from potential to act; 4. Apparent intellect, which is called the second intellect (Kindi, 1950, pp. 353-354).

Kindi says about the first intellect, "The first is the intellect that is always actual" (Kindi, 1950, p. 353). The first intellect is actually intelligent. If a thing is actual in its essence, it will always be actual, because its essence is always with it as long as it exists (Kindi, 1950, p. 356).

What is the intellect in Kindi is known in terms of forms and what is it is identified with the soul and their difference is in the type of forms, in the soul there are material forms and in the intellect there are non-material forms? In the soul there are potential forms, and in the intellect there is actual intellect in the third, fourth and first intellects. On this basis, the second intellect, which is the potential intellect, is one with the soul whenever potential forms are in the soul and do not become actual; but

when potential forms become actual, the third intellect becomes one with the soul and whenever actual intellect is used, it is also the apparent intellect. However, the first intellect is not one with the soul in terms of intelligible and in terms of actuality, because it is always actual.

Conclusion

Kindi does not speak about the nature and essence of the first intellect, but rather speaks about the functioning and activities of the first intellect, and in this way its essence can be understood. On this basis, there is no explicitness in his statement for the separation of the first intellect in the sense of being separate from the system of beings; but its separation from the soul is understood in the texts. In terms of the activity of the first intellect, its ontological position is independent of the soul and is the cause for subsequent intellects and intelligible; and its epistemological position is the actualization of the potential intellect to the actual intellect, and the manner of transition from potentiality to actuality is through the "union" of the soul with universals, types, and species, not the union with the first intellect as something beyond man. The first intellect is not God because God is in the position of the true active cause in Kindi, and in *the first philosophy*, in the discussion that says that the true unit of intellect is not, he considers intellect to be the essence that comprehends the truths of things.

Kindi's theory of the first intellect relies on Aristotle in terms of the division of sensible forms and intelligible forms, and the definition of intellect based on intelligible forms, and also in terms of the fact that intellect reaches from potentiality to actuality, and in terms of the fact that the potential intellect reaches actuality with the help of the first intellect, and that in union with types and species, it has a combined Aristotelian-Platonic view; but in terms of the fact that the first intellect is the second creature and is the cause of intellects and intelligible, it focuses on *the Pure Good*.

Therefore, regarding the ontological and epistemological position of the first intellect, it can be said that intellect in three levels, the second (potential), the third (actual), and the fourth (apparent) intellect, are part of the soul and the same soul, and are also plural. But the first intellect, which has a higher role in all levels, is always actual and is the cause of intelligible and the cause of the second intellects, which is potential, is one and independent of the soul. And also, from an epistemological

perspective, the second intellect, by receiving universal forms potentially; and the actual intellect, by receiving universal forms actually; and the level of the apparent intellect, by applying the actual universal forms in practice, their epistemological positions have ascending levels. And the first intellect is the cause of intelligible and the cause of the second intellect.





جایگاه وجودشناسانه و معرفت‌شناسانه عقل اول نزد کندی

حسن عباسی حسین‌آبادی^۱

h_abasi@pnu.ac.ir

۱. دانشیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

عقل یکی از مباحث مهم در سیر تاریخ فلسفه، از ارسطو و شارحان او است و برخی شارحان ارسطو رساله‌ای درباره آن نگاشته‌اند. آنچه مسئله عقل را به مسئله‌ای چالش‌برانگیز نزد شارحان ارسطو تبدیل کرد، نگاه به چیستی خود عقل فعال یا عقل اول به عنوان بخشی از قوه نفس انسان یا مرتبه‌ای در نظام مراتب موجودات است. بررسی آن می‌تواند چیستی و جایگاه عقل و وظایف آن را نیز تبیین کند. پرسش این است حقیقت «عقل اول» نزد کندی چیست و چه جایگاه وجودشناسانه و معرفت‌شناسانه‌ای در اندیشه فلسفی او دارد؟ در این نوشتار با روش توصیفی - تحلیلی به این یافته‌ها دست یافتیم که عقل اول همیشه بالفعل است و علت برای معقولات و علت برای عقول ثانی است و مقدم بر همه آنهاست و عقول ثانی سه مرتبه دیگر عقل هستند و این سه مرتبه از مراتب عقل، جزئی از نفس ناطقه هستند، اما درباره جدایی عقل اول از نفس صراحتی در بیان کندی وجود ندارد. از حیث معرفت‌شناسانه، نفسی را که عاقل بالقوه است، بالفعل می‌کند. به این نتیجه دست یافتیم نظریه عقل اول کندی، تلفیقی از نگاه ارسطویی، افلاطونی و کتاب خیرالمحض است.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۷/۰۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۹/۲۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۹/۳۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

جایگاه وجودشناسی،

شناخت‌شناسی، عقل اول،

کندی، نفس.

استناد: عباسی حسین‌آبادی، حسن (۱۴۰۳). جایگاه وجودشناسانه و معرفت‌شناسانه عقل اول نزد کندی، *تاریخ فلسفه اسلامی*، ۳ (۴)، ۱۲۸-۱۰۷.

<https://doi.org/10.22034/hpi.2024.481128.1104>

ناشر: موسسه آموزش عالی آل طه

© نویسندگان.

DOI: <https://doi.org/10.22034/hpi.2024.481128.1104>



مقدمه

ابویوسف یعقوب بن اسحاق کندی (۱۸۵-۲۵۶ه.ق) از آغازگران فلسفه اسلامی و در دوره نهضت ترجمه اسلامی بوده است. با متون و زمینه فکری یونانیان و آثار ترجمه شده آن زمان آشنایی داشته و متون ترجمه شده در حلقه ترجمه در دسترس او بوده، هم تفکر اسلامی - قرآنی و نیز کلام معتزله را در پیش‌رو داشته است.

کندی متفکری چندوجهی است. او متفکری مسلمان است و بر *اثولوجیا* مقدمه نوشته است. در فلسفه اولی از «الفای کوچک» و «لامبدأ» ارسطو بهره می‌گیرد (عباسی حسین‌آبادی، ۱۴۰۱، ص ۱۷۸) و در دو اثر دیگر خود، درباره نفس و درباره عقل به تقریر نظر افلاطون و ارسطو می‌پردازد.

نظریه عقل با ارسطو در دفتر سوم کتاب *درباره نفس* آغاز شد و شارحان ارسطو آن را بسط دادند. اسکندر افرویدیسی (۱۶۰-۲۲۰م)، تامس‌پیوس (۳۱۷-۳۸۸م) و فیلسوفان اسلامی مانند کندی، و فارابی (۲۵۹-۳۳۹ه.ق) رساله‌ای درباره عقل و نفس ارسطویی نوشته‌اند که بیانگر اهمیت این مسئله در تاریخ فلسفه است.

ارسطو در دفتر سوم، *درباره نفس*، تقسیمی دوگانه از عقل ارائه کرد؛ یکی مشابه ماده است و دیگری مشابه علت فاعلی است. از جمله مختصاتی که برای عقل فاعلی برشمرد: مستقل بالذات،^۱ غیرقابل انفعال،^۲ نامختلط،^۳ جوهری بالفعل،^۴ همیشگی و دائمی،^۵ مفارق از هیولا، قبل از زمان، روحانی و نامیرا است (ارسطو، ۱۳۶۹، ۴۳۰الف، ۱۰-۱۹، ص ۲۲۴-۲۲۶؛ ارسطو، ۱۹۸۰، ص ۷۴). همین مؤلفه‌هایی که ارسطو برای عقل فعال معرفی کرد، سبب تفاسیر مختلفی از عقل فعال، پس از ارسطو می‌شود. گروهی به وحدت عقل و وجود آن در نفس معتقدند؛ نماینده این دیدگاه توماس آکوئینی است. برخی نیز به جدایی عقل فعال از عقل منفعل و وجود عقل فعال در خارج از انسان معتقدند؛ اسکندر افرویدیسی، فارابی، ابن‌سینا و ابن‌رشد نمایندگان این دیدگاه هستند (داودی، ۱۳۴۹، ص ۸۱). این پرسش پیش

1. χωριστός
2. άπαθής
3. άμιγής
4. τη ούσια ὡν ένεσργεία
5. άθάνατος χαί άϊδιον

می‌آید کندی که اولین فیلسوف مسلمان است و به منابع ترجمه شده از نهضت ترجمه دسترسی بیشتر داشته است، چه نظری درباره «عقل اول» دارد؟ آیا مانند اسکندر افرویدیسی، فارابی و ابن‌سینا، آن را جدای از نفس و خارج از نفس دانسته، یا آن را جزئی از نفس ناطقه دانسته است؟ و از حیث معرفت‌شناسانه چه نقشی برای عقل اول قائل است؟

کندی عقل را در رساله‌های مختلف از جمله رساله *فی‌العقل* به‌طور خاص و در مقاطعی از رساله *فی‌الفلسفه‌الاولی*، و رساله *فی‌النفس* و رساله *فی‌النوم و الرؤیا* مطرح کرده است. در رساله‌های دیگر نیز توضیحات کوتاهی درباره عقل هست. اما نظر گسترده‌او درباره عقل در همان رساله *فی‌العقل* است. رساله مختصر کندی *فی‌العقل* دوبار به لاتین ترجمه شده، یکبار با عنوان *قول کندی درباره رأی قدما درباره عقل* توسط جرارد کرمونایی (Gerardus Cremonensis, p1114-1187) مترجم رساله کندی در ماهیت خواب و رؤیا و دومی با عنوان کتاب *الکندی فی‌العقل و المعقول* که مترجم آن ناشناخته است و شاید یوحنا اسپانیایی^۱ باشد (داودی، ۱۳۴۹، ص ۲۲۵؛ کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۴۷).

اینکه منبع مطالعاتی کندی در مسئله عقل، رساله *فی‌العقل* اسکندر افرویدیسی بوده، محل تردید است (2) (Schroeder, Todd, 1990, p). اما رساله *فی‌العقل* کندی بدون ارجاع به محققان باستانی متأخر قابل درک نیست (Adamson, 2005, p32). کندی خود در رساله درباره عقل اذعان کرده سخن او درباره عقل حاصل گزارشی از نظریه عقل نزد ارسطو و افلاطون است.

درباره عقل کندی مقاله و پژوهشی به زبان فارسی انجام نشده است؛ اما به زبان عربی مقالاتی با عنوان «مکانة العقل عند الکندی» در سال ۲۰۲۳ و مقاله‌ای با عنوان «تطور نظریه العقل الأرسطیه بین الإسکندر الأفرویدیسی و الکندی» در سال ۲۰۱۸ چاپ شده است. رویکرد مقاله حاضر از حیث بررسی جایگاه وجودشناسانه و معرفت‌شناسانه عقل اول، با رویکرد آن مقالات متفاوت است و در پی پاسخ به این پرسش‌هاست که عقل اول نزد کندی چگونه تبیین می‌شود و چه جایگاهی در اندیشه او دارد؟ آیا جزئی از نفس ناطقه است یا جدای از نفس است؟ براین‌اساس ابتدا چپستی عقل را در نسبت با نفس بررسی

1. Jean d'Espagne

می‌کنیم، سپس در مراتب عقل، ضمن تبیین مراتب مختلف عقل، جایگاه وجودشناسانه و معرفت‌شناسانه عقل اول را بررسی می‌کنیم.

الف) تعریف نفس و عقل

کندی نفس و عقل را در مقایسه با هم تعریف کرده است، و تا آخر رساله عقل نیز «نفس» و «عقل» را با هم تبیین می‌کند.

او در رساله حدود/اشیاء و رسومها عقل و نفس را چنین تعریف می‌کند: «عقل جوهر بسیط مدرک حقایق اشیاء است»^۱. و «نفس استکمال اول جسم طبیعی که بالقوه دارای حیات است»^۲ و نیز «نفس جوهر عقل است که با واسطه تعدادی قوای مرکب، از خود به حرکت می‌آید»^۳ (کندی، ۱۹۷۸، ص ۱۱۳).

کندی در رساله ماهیت خواب و رؤیا نیز از «نفس» بحث می‌کند و نفس را دارای سه قوه می‌داند: قوه حسی، قوه مصوره و قوه عقلی. قوه مصوره (قوه تخیل) بین دو قوه حسی و عقلی است. تفکر براساس درک صور انجام می‌شود و هرگاه انسان بیشتر به فکر و اندیشه پردازد، صورت‌ها با وضوح بیشتری، حتی واضح‌تر از صورت‌هایی که با ماده آمیخته، درک می‌شوند (کندی، ۱۳۷۸، ص ۱۵۹). چنین درکی از صور مربوط به عقل است؛ چون معقول نفس، همان قوه نفس، یعنی عقل است (کندی، ۱۳۷۸، ص ۱۶۸).

کندی با استناد به ارسطو، سخن از دو نوع صورت هیولانی و غیرهیولانی به میان می‌آورد. صور هیولانی تحت حس است و صورت دیگر، غیرهیولانی و تحت عقل است؛ این صورت دومی «نوعیت اشیاء» است و فراتر از «نوعیت اشیاء» است (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۴). صورتی که در هیولاست چون نفس آن را واجد است، بالقوه در نفس وجود دارد و چون نفس آن را اکتساب کند، در نفس فعلیت می‌یابد (کندی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۷). صورت هیولانی در نفس، نفس بالقوه است و آنچه در نفس بالفعل شده است، عقل است (سیف،

۱. العقل جوهر بسیط مدرک للأشياء بحقائقها (کندی، ۱۹۷۸، ص ۱۱۳).

۲. هی استکمال أول لجسم طبیعی ذی حیاة بالقوه (کندی، ۱۹۷۸، ص ۱۱۳).

۳. هی جوهر عقل متحرک من ذاته بعدد مؤلف (کندی، ۱۹۷۸، ص ۱۱۳).

۲۰۰۳، ص ۵۷۸).

در فلسفه اولی در بحثی دربارهٔ دریافت‌های انسانی می‌گوید: انسان دو دریافت حسی و عقلی و دریافت کلی و جزئی دارد. اشخاص جزئی هیولانی با حس درک می‌شوند؛ اما اجناس و انواع که کلی هستند با حس درک نمی‌شوند، بلکه با قوهٔ تامهٔ نفس که همان عقل انسانی است درک می‌شوند (کندی، ۱۹۵۰، ص ۱۰۷)؛ بنابراین عقل مدرک کلیات، و مدرک انواع و اجناس است.

ب) مراتب عقل نزد کندی

کندی در رساله فی‌العقل، عقل ارسطو را چهار نوع^۱ دانسته است: ۱. عقل اول که همیشه بالفعل است؛ ۲. عقل بالقوه که به نفس اختصاص دارد؛ ۳. عقلی که از قوه به فعل رسیده است؛ ۴. عقل ظاهر که عقل دوم نامیده می‌شود (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۳-۳۵۴).

۱. عقل اول: کندی دربارهٔ عقل اول می‌گوید: «الاول منها العقل الذی بالفعل ابداء» (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۳). عقل اول بالفعل عاقل است اگر امری به ذات خود بالفعل باشد، همیشه بالفعل خواهد بود؛ زیرا ذاتش همیشه و مادام که موجود است، با اوست (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۶).

او در رساله فی حدود الاشياء و رسومها بعد از تعریف علت نخستین یعنی خدا، به تعریف عقل پرداخته است؛ «العقل جوهر بسیط مدرک للأشياء بحقائقها» (کندی، ۱۹۷۸، ص ۱۱۳). ولكن نمی‌گوید «عقل فعال» بلکه به «عقل» اکتفا می‌کند (سیف، ۲۰۰۳، ص ۵۹۲). اما عبدالرحمن بدوی عقل اول نزد کندی را عقل فعال می‌نامد: «عقل بالفعل دائمی همان عقل فعال است» (بدوی، ۱۹۸۷، ص ۱۸۶).

عقل اول، «اول» است از حیث اینکه علت نخستین شریف است و درمقابل عقول دومی

۱. «ارسطاطاليس في العقل ان العقل على انواع اربعة الاول منها العقل الذی بالفعل ابداء والثاني العقل الذی بالقوه و هو للنفس والثالث العقل الذی خرج في النفس من القوه الى الفعل و الرابع العقل الذی نسيمه الناتي (ثاني)» (کندی، ۱۹۵۰، صص ۳۵۳-۳۵۴؛ McCarthy, 1964, p122).

۲. عقل سوم است که بنابر تقرير نگارنده آن را با مستفاد یکی دانسته است.

که معلول هستند قرار دادند^۱ (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۴۸).

ریچارد مک‌کارتی^۲ مترجم انگلیسی رساله درباره عقل می‌گوید «ابدا» در تعریف عقل اول به معنای «همیشه بالفعل بودن» است به معنای «از ازل» نیست. کندی تنها برحسب عملکرد عقل آن را تعریف می‌کند نه برحسب طبیعت آن (McCARTHY, 1964, p 130). عملکرد عقل اول «نفس را از عاقل بالقوه به فعل می‌رساند» و «علت همه معقولات و عقول دوم است» (McCARTHY, 1964, p 127). عقل در مرتبه اول علت برای همه معقولات و عقول مرتبه دوم است (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۷).

عقلی که همیشه بالفعل است و نفس را پس از آنکه عاقل بالقوه بود، عاقل بالفعل می‌کند، آن عقل با معقول خود امر واحدی نیست؛ یعنی معقول در نفس، از جهت عقل اول با عقل یکی نیست، اما از جهت نفس، عقل و معقول شیء واحدند (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۶). این دو مورد که بیانگر مؤلفه‌های عقل اول است را در مبحث بعدی جایگاه وجودشناسانه و معرفت‌شناسانه عقل اول بسط می‌دهیم.

۲. عقل بالقوه: کندی درباره عقل دوم می‌گوید عقل بالقوه که به نفس اختصاص دارد (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۳). عقلی که در مرتبه دوم واقع است «صورت هیولانی محسوس» در نفس است که به صورت بالقوه در نفس وجود دارد. صورتی که در هیولی می‌باشد بالفعل محسوس است؛ چون اگر چنین نباشد تحت حس واقع نمی‌شود؛ اما وقتی نفس آن را به دست آورد در نفس به صورت بالقوه وجود دارد (کندی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۶). مادام که نفس عاقل بالفعل نشده است، برای نفس بالقوه می‌باشد. عقلی که بالقوه در نفس است، جزئی از نفس است، عقل بالقوه نامیده می‌شود. (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۲۸). عقل بالقوه عقل منفعل نیز نامیده می‌شود. قبل از اینکه عقل شروع به اندیشه کند به صورت بالقوه در نفس است؛ در این حالت نفس هنوز عاقل بالفعل نشده است (رؤوف، ۲۰۱۸، ص ۲۵۵).

۳. عقل بالفعل: عقلی که به واسطه معقولات از قوه به فعل خارج می‌شود، همان که

۱. تقسیم عقل اول و عقول ثانی یادآور کتاب *ایضاح خیرالمحض* است - که عقل اول را از حیث شرف نزدیک‌ترین به علت نخستین دانسته - و کتاب اثولوجیا.

2. RICHARD J. McCARTHY, S. J.

نفس دارای آن است و همان «قنیه» برای آن است، ولیکن در این وجه ملکه یا دارایی است (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۰). به این معنا که صور بالفعل پیش از به‌کار گرفتن در عقل وجود دارد، و همان مرتبه عقل سوم است. تفاوت عقل اول و عقل سوم که هر دو بالفعل هستند این است عقل اول، همیشه بالفعل است و عقل سوم از قوه به فعل خارج شده است؛ به این معنا که صور در نفس ابتدا بالقوه حضور دارند (عقل بالقوه) و هرآنچه که به نحو بالقوه در چیزی باشد، به ذات خود به فعلیت نمی‌رسد؛ زیرا اگر این امر ذاتی باشد، همیشه بالفعل خواهد بود که همان عقل اول است (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۶)، و هرگاه از قوه به فعل خارج شود، عقل بالفعل است. تفاوت دیگر عقل اول و عقل سوم این است که عقل سوم متعلق به نفس است. عقلی است که بالذات مادی نیست و همان نوعیت اشیاء و مافوق آنهاست را به دست می‌آورد (سیف، ۲۰۰۳، ص ۵۸۱).

۴. عقل ظاهر: کندی در تعریف عقل ظاهر چنین می‌گوید: «عقل چهارم که ظاهر می‌شود و هرگاه آن را [از قوه به فعل] خارج کند، برای غیرخودش وجود بالفعل خواهد یافت» (کندی، ۱۳۸۷، (در باره عقل)، ص ۱۷۹). «عقل چهارم عقل ظاهر یا ناتنی نامیده می‌شود و وجه تسمیه این است که از فعل (nata) یعنی برجسته بودن مشتق شده است؛ یعنی آنچه از مکانی به وجود می‌آید بدون اینکه از آن جدا شود و همان عقل ظاهر از نفس است، هنگامی که آن را از قوه به فعل خارج می‌کند؛ پس برای غیر از نفس وجود بالفعل است» (رؤوف، ۲۰۱۸، ص ۲۵۶)؛ عقلی که به‌کار می‌افتد و فعل آن از نفس به ظهور می‌رسد و برای دیگران نیز بالفعل وجود می‌یابد (داودی، ۱۳۴۹، ص ۲۲۷). نفس به حسب کلام کندی این عقل را به‌کار می‌گیرد تا آن را برای غیر او و در غیر او با فعلش ظاهر کند؛ این همان مرتبه دیگری از مراتب فعل است، همان‌طور که ارسطو تبیین می‌کند. الفاضلی که کندی به‌کار می‌گیرد از ارسطو برگرفته است.

فرق عقل سوم با عقل چهارم این است که عقل سوم، عقلی بالفعل برای نفس است، نفس صور را کسب می‌کند؛ ولیکن آن را به‌کار نمی‌گیرد، بلکه برای او علت معده است. نفس آن را اکتساب می‌کند و واجد آن می‌شود و در خودش ثبت می‌کند؛ هرگاه بخواهد آن را به‌کار می‌برد و آن را در شیء دیگر غیر از خود، موجود می‌کند؛ مانند کتابت در کاتب که برای او مهیا و در اختیار است، آن را کسب کرده و در نفس‌اش تقرّر یافته است، و هر وقت

بخواهد به کار می برد و به فعلیت می رساند، یا طبیعی که طب را آموخته است؛ اما آن را بالفعل به کار نگرفته است (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۸؛ کندی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۹).

فرق دیگر بین دو عقل سوم و چهارم این است که عقل سوم ملکه را به دست می آورد اما عقل چهارم آنچه را عقل سوم به دست آورده به کار می گیرد؛ مانند کاتبی که در نویسندگی، آن را به کار می گیرد یا طبیعی که آن طب را بالفعل به کار می گیرد (بدوی، ۱۹۸۷، ص ۱۸۷).

در ترتیب عقل نزد کندی ممکن است گفته شود نسبت عقل ظاهر (عقل چهارم) به عقلی که بالفعل (عقل سوم) است مانند نسبت عقلی می باشد که بالفعل (عقل سوم) است، به عقلی که بالقوه (عقل دوم) است؛ یعنی یکی از آنها همان بالفعل است به نسبت دیگری که همان بالقوه است. (سیف، ۲۰۰۳، ص ۵۸۰).

کندی درباره چستی عقل و نفس و رابطه آنها به همپوشانی عقل و نفس به سه مرتبه عقل می رسد. در واقع نفس مادامی که صور معقول یا صور مجرد را داراست، آن را به صورت بالقوه دارد؛ هم نفس است هم عقل بالقوه، و وقتی نفس صور معقول و کلیات اشیاء را که عقل اول برای نفس افاده می کند؛ عقل بالفعل است و عقل مستفاد. در واقع نفس در هر مرتبه، فعلیتی و کمالی به دست می آورد و در عقل ظاهر نیز همان نفس که اینک در جایگاه عقل بالفعل قرار گرفته و صور معقول را عقل اول برای نفس افاده کرده بالفعل داراست، به کار می گیرد و به ظهور می رساند؛ بنابراین نفس در مراحل سه گانه همراه عقل است و عقل اول و دوم و سوم، همان نفس در مراتب مختلف هستند. آنچه محل بحث است درباره عقل اول است؛ آیا عقل اول نیز بخشی از نفس است یا جدای از نفس؟ برای پاسخ به این پرسش براساس مؤلفه های عقل اول جایگاه وجودشناسانه و معرفت شناسانه آن را بیان می کنیم. ضمن بیان آنها به سؤالات نیز پاسخ داده می شود.

ج) جایگاه وجودشناسانه عقل اول

عقل اول نزد کندی جایگاهی والا دارد؛ اما صراحتی در بیان کندی نیست که آن خارج از نفس است یا خیر؛ او به صراحت می گوید عقل و نفس در سه عقل بعدی یکی هستند. در واقع سه مرتبه بعد از عقل اول بخشی از نفس و قوه ناطقه نفس اند؛ اما درباره عقل اول

این مسئله را مسکوت می‌گذارد. او مؤلفه‌هایی که برای عقل اول برمی‌شمارد: (۱) همیشه بالفعل بودن؛ (۲) علت برای همه معقولات؛ (۳) علت برای عقل ثانی؛ (۴) مجرد بودن.

عقل اول به‌مثابه علت اولی و مبدأ برای همه معقولات و عقول ثانی است. مراد از عقل ثانی، عقل بالقوه نفس است مادامی که نفس عاقل بالفعل نیست (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۷).

با توجه به این مشخصات، عقل اول، بخشی و جزئی از نفس نبوده و به‌عنوان محرک لایتحرك و یا عقل فعالی که خارج از نفس است، نمی‌باشد، بلکه در مرتبه اول علت برای معلولات پس از خود است (کندی، ۱۳۸۷، ص ۱۴۷) و بیشتر یادآور نظریه عقل اول کتاب *العلل* است؛ چون عقل نخستین در کتاب *العلل* نیز در جایگاه اول بعد از علت نخستین قرار دارد. عقل اولین اشیاء ایجاد شده «وجود» است. بعد از علت نخستین است (بدوی، ۱۹۷۷، ص ۳). اما در کندی از علت ایجاد و نیز هویت بخشی به موجودات توسط عقل سخن نمی‌گوید، بلکه تنها علت معقولات و عقول بعد از خود است. براین اساس نه می‌توان آن را عقل فعال مفارق به معنای جدای از نفس و در نظم عالم هستی لحاظ کرد؛ چون صراحتی در این بیان ندارد و نه می‌توان آن را جزئی از نفس لحاظ کرد؛ چون درباره سه عقل دیگر چنین نظری دارد، نه درباره عقل اول.

محققانی که جایگاه وجودی عقل اول کندی را فراتر از انسان می‌دانند، به فعالیت‌های عقل اول به‌عنوان علت همه معقولات و عقول ثانی استناد کردند و معتقدند عقل اول خارج از نفس است، داخل در آن نیست، مفارق از آن است و یکی از قوای نفس نیست؛ دلیل برای خارج از نفس بودن عقل اول را چنین تبیین کردند. عقل انسانی قادر به ادراک بالقوه است و امر بالقوه از طریق عقل اول که همیشه در همه کلیات فکر می‌کند تحقق می‌یابد و دلیل اهمیت قوه خارجی برای عقل این است بشر ممکن نیست به تصور کلی اشیاء از خلال فقط ادراکات دست یابد؛ پس آن تنها با عقل اول است؛ چه شکل کلی برای صورت کلی تحقق یابد (رؤوف، ۲۰۱۸، ص ۲۵۴).

دی بوئر با رویکرد نوافلاطونی به کندی و با قطعیت و بدون تردید، عقل اول کندی را «خدا» دانسته است و می‌گوید: «عقل نخستین آن عقلی است که همیشه بالفعل است و آن علت و ذات هر معقولی در این عالم است. بدون شک، خدا یا عقل نخستین است»

(De Boer, 1967, p103). مک‌کارتی می‌گوید مراد کندی از عقل اول خدا نیست، بلکه عقل مخلوق است. اگر درباره عقل اول به‌عنوان الهی فکر کند، در همین راه می‌تواند بر آن دلالت کرد. از سوی دیگر کندی دیدگاه خودش را در اینجا نگفته، بلکه دیدگاه ارسطو و افلاطون را گزارش می‌دهد» (McCARTHY, 1964, p130).

چون صراحتی در بیان کندی برای وجود جدای از نفس دانستن عقل اول، وجود ندارد، تنها براساس عملکرد وجودشناسانه به‌عنوان علت معقولات بودن، و نیز عملکرد معرفت‌شناسانه که در ادامه بیان می‌کنیم می‌توان وجودی مستقل از نفس برای عقل اول قائل شد، اما نه جدای در عالم دیگری یا فراتر از انسان.

د) جایگاه معرفت‌شناسانه عقل اول

مؤلفه مهم دیگر عقل که جایگاه معرفت‌شناسانه آن را مشخص می‌کند این است که «عقل اول عقل دائماً بالفعل است»؛ همان است که نفس را از حالت عقل بالقوه به حالت عقل بالفعل خارج می‌کند و در واقع نفس را که در حالت عاقل بالقوه بوده بالفعل عاقل می‌گرداند (کندی، ۱۹۵۰، صص ۳۵۶-۳۵۷). کندی با کمک قاعده مهم فلسفه ارسطو «هر شیئی از قوه به فعل خارج نمی‌شود مگر با شیء دیگری که بالفعل است» به تبیین عقل بالفعل می‌پردازد (رؤوف، ۲۰۱۸، ص ۲۵۴).

عقل اول همان است که نفس را از حالت قوه به حالت فعلی که عقل مستفاد می‌شود درمی‌آورد. صور موجود در نفس، با عقل اول، از قوه به فعل خارج می‌شود (کندی، ۱۹۵۰، صص ۳۵۶-۳۵۷). «مستفاد یعنی برای نفس نباشد سپس برای آن بشود» (رؤوف، ۲۰۱۸، ص ۲۵۵). عقل اول عامل فعلیت‌بخش و آن عاملی است که آن را از قوه به فعل خارج کرده، عقل فعال و عقل همیشه بالفعل و عقل اول است (رؤوف، ۲۰۱۸، ۲۵۵).

کندی در فلسفه اولی و نیز درباره عقل به یک نظر مشترک می‌رسد. او در فلسفه اولی می‌گوید:

«آنچه نفس را که عاقل بالقوه است؛ عاقل بالفعل می‌کند - به این معناکه نفس با انواع و اجناس اشیاء متحد می‌شود؛ زیرا به‌واسطه اتحاد نفس با آنهاست که نفس عاقل می‌شود و واجد نوعی عقل می‌شود، به‌واسطه آنها نفس خود کلیات اشیاء می‌شود؛ پس چون

کلیات اشیاء در نفس از قوه به فعل می‌رسند، همان عقل مستفاد نفس هستند که نفس نسبت به آن بالقوه است. همین کلیات خود عقل بالفعل اند که نفس را از قوه به فعل می‌رسانند» (کندی، ۱۹۵۰، ص ۱۵۵). «مراد از کلی، اجناس است نسبت به انواع و انواع نسبت به افراد است» (کندی، ۱۹۵۰، ص ۱۰۷). «عقل مستفاد همان کلیات اشیاء است، نه از آن حیث که به ذات خود قائم است که در این حال عقل اول خوانده می‌شود، بلکه از آن حیث که به شکل صورت بی‌هیولا و بدون مصوره، بالفعل در نفس حاصل است» (فاخوری، ۱۳۷۳، ص ۳۷۸). *قطعه منقول از فلسفه اولی* حاکی از این است که انواع و اجناس عقل را از قوه به فعل درمی‌آورد و همین کلیات معقول چون در درون نفس، به وسیله اتحاد با اعیان کلیات، از قوه خارج شود به فعلیت رسد، عقل مستفاد را پدیدار می‌سازد (داودی، ۱۳۴۹، ص ۲۳۲).

کندی در *درباره عقل* نیز گفته است عقل «صورتی نه در هیولا و نه در خیال» است؛ چیز واحدی است که این صور را در نفس متحد می‌کند. برای اینکه صور ابتدا در نفس بالقوه است و هرگاه در آن بالفعل شود عقل مستفاد می‌شود؛ از آن رو عقل اول مفید است؛ یعنی ذات چیز دیگری را افاده کند، و بالفعل عاقل است، و نفس مستفید است و بالقوه عاقل است و شیء مستفید به صورت بالقوه دارای چیزی است که افاده شده، نه به نحو بالفعل (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۵۶).

کندی نکاتی درباره عقل اول به دست می‌دهد که گویی عقل اول مستقل از نفس لحاظ شده است و عقل اول صورت‌های مجرد بدون هیولا را برای نفس خارج می‌کند و نفس از آن استفاده می‌کند. براین اساس عقل اول مفید، و نفس مستفید است. آنچه چیزی را افاده می‌کند فاعل است و شیء مستفید آن چیز را به صورت بالقوه واجد می‌شود. از همه اینها می‌توان چنین نتیجه گرفت که در این بند با سه چیز مواجه هستیم یکی صور مجرد که خیالی نیستند؛ دوم عقل اول که آن صورت مجرد را برای نفس افاده می‌کند و نفس که به صورت بالقوه آن را دارد. صور مجرد، عقل اول، نفس. و آن صور مجردی که عقل اول برای نفس افاده می‌کند عقل مستفاد است، بالفعل است و همان نوعیت و کلیات اشیاء است. و عقل اول که فاعل و عامل این افاده صور است و همیشه بالفعل است و قائم به خود است.

پرسش این است چگونه نفس از حالت بالقوه به فعل خارج می‌شود؟ با توجه به دو متن از *فلسفه اولی* و نیز *درباره عقل*، پاسخ این است که خارج‌کننده نفس از حالت عاقل بالقوه به عاقل بالفعل، همان کلیات اشیاء است. نفس در اتحاد با آن کلیات، انواع و اجناس، عاقل بالفعل می‌شود. انواع اشیاء هرگاه با نفس متحد شود همان معقول است و نفس عاقل بالفعل باعث اتحاد انواع با نفس است و قبل از اتحاد انواع و کلیات اشیاء با نفس، آن عقل بالقوه است... و آنچه نفس را که عاقل بالقوه است به سوی فعلیت خارج می‌کند، اتحاد نفس با انواع اشیاء، اجناس و کلیات که همان کلیات اعیان است، می‌باشد؛ پس کلیات اشیاء هرگاه در نفسی که از قوه به فعل خارج می‌شود باشد، همان عقل مستفادی است که برای آن بالقوه است (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۴۹) و «عقل بالفعلی که نفس را از قوه به فعل خارج می‌کند» همان عقل اول است. عقل اول همان است که نفس را بعد از اینکه بالقوه عاقل بود بالفعل عاقل می‌کند» (سیف، ۲۰۰۳، ص ۵۸۹).

این به فعلیت درآمدن برخلاف آنچه فارابی گفته - تحت تأثیر عقل فعال نیست؛ بلکه تحت تأثیر معقولاتی است که همواره بالفعل هستند. کندی معتقد است نفس عاقل بالقوه است و تحت تأثیر عقل اول به فعلیت می‌گراید؛ چون انواع و اجناس و معقولاتی که همیشه بالفعل هستند، همان مثل افلاطونی است (فاخوری، ۱۳۷۳، ص ۳۸۷). نفس در اتحاد با آن از قوه به فعلیت درمی‌آید و صور معقول کلی که کلیات اشیاء است، در نفس همان عقل مستفاد است. کلیات اشیاء در کندی دو نوع است؛ یکی کلیاتی که از اتحاد نفس با انواع و اجناس و کلیات به دست می‌آید که آن عقل مستفاد است، و کلیاتی که همیشه بالفعل و قائم به خود هستند، همان عقل اول است و نفس بالقوه با آن متحد می‌شود؛ در نتیجه نفس بالقوه در اتحاد با عقل فعالی که خارج از نفس است به فعلیت نمی‌رسد، بلکه در اتحاد با انواع و اجناس کلی همیشه بالفعل، به فعلیت می‌رسد، که بیانگر مثل افلاطونی و عقل اول کندی است؛ چراکه از فعلیت همیشگی آن کلیات و نیز قائم به خود بودن آن سخن می‌گوید. کلی اگر چنین باشد یادآور مثل افلاطونی است. نکته دیگر اینکه به فعلیت رسیدن عقل بالقوه توسط عقل اول، از طریق انتزاع صور معقول از امور محسوس نیست؛ چنان‌که در ارسطو چنین است، بلکه در اتحاد با انواع و اجناس و کلیات است. «انتزاع» برای کندی مطرح نیست او از «تمثل» و «اتحاد» می‌گوید؛ به این معنا که هر آنچه در نفس تمثل یابد، عقل آن را

با مقدماتی درک می‌کند (کندی، ۱۳۸۷، ص ۱۴). «اتحاد» با کلیات و صور معقول همیشه بالفعل، بیشتر یادآور افلاطون است تا «اتحاد» با عقل اول یا عقل فعال که در فارابی و ابن‌سینا با عنوان «اتصال به عقل فعال» مطرح می‌شود.

پرسشی دیگر این است آیا عقول انسانی می‌تواند این مفاهیم را بدون کمک عقل اول به دست آورند؟ کندی با مثالی پاسخ می‌دهد چوب بالقوه قابل سوزاندن است و نیاز به چیزی دارد که بالفعل بسوزد، مانند آتش که سوزاندگی بالقوه را فعلیت بدهد؛ همین‌طور عقل تنها بالقوه می‌اندیشد و نیاز به چیزی دارد که آن را بالفعل اندیشه بسازد. این عقل باید بالفعل درباره همان مفهوم بیندیشد، درست همان‌طور که نخست گرمای بالفعل، علت گرما می‌شود. این علت فعلیت‌بخش در مورد اندیشه همان عقل اول است (Adamson, 2005, p40)؛ پس آن عقلی که بالفعل است، نفس را از قوه به فعل خارج می‌کند (کندی، ۱۹۵۰، ص ۳۴۹).

نتیجه

چیستی عقل در کندی برحسب صور معلوم و چیستی آن با نفس یکی می‌شود و تفاوتشان در نوع صور، در نفس صور، هیولانی و در عقل صور، غیرهیولانی است؛ در نفس صور، بالقوه، و در عقل، در عقل سوم و چهارم و اول، عقل بالفعل است. براین اساس عقل دوم که عقل بالقوه است هرگاه صور بالقوه در نفس باشند و بالفعل نشوند با نفس یکی است؛ اما اگر صور بالقوه، بالفعل شود، عقل سوم با نفس یکی می‌شود و هرگاه عقل بالفعل به کار گرفته شود، نیز عقل ظاهر است. اما عقل اول، از حیث معقولات و از حیث فعلیت، با نفس یکی نیست؛ چون همیشه بالفعل است.

کندی درباره عقل اول از طبیعت و ماهیت عقل اول سخن نگفته و بیشتر از عملکرد و فعالیت‌های عقل اول سخن می‌گوید و از این طریق می‌توان به ماهیت آن پی برد. براین اساس صراحتی در بیان او برای مفارق بودن عقل اول به معنای جدا در نظام موجودات یافت نمی‌شود؛ اما در متون جدایی آن از نفس برداشت می‌شود. برحسب فعالیت عقل اول، جایگاه وجودشناسی آن، مستقل از نفس است و علت برای عقول بعدی و معقولات است؛ و جایگاه معرفت‌شناسی آن به فعلیت رساننده عقل بالقوه به عقل بالفعل است و چگونگی

انتقال از قوه به فعل از طریق «اتحاد» نفس با کلیات، انواع و اجناس است، نه اتحاد با عقل اول به عنوان امری فراتر از انسان. عقل اول خدا نیست؛ چون خدا در کندی جایگاه علت فاعلی حقیقی است و در فلسفه اولی در مبحثی که می‌گوید واحد حقیقی عقل نیست، عقل را جوهر درک‌کننده حقایق اشیاء می‌داند.

نظریه عقل اول کندی از حیث تقسیم صور محسوس و صور عقلی، و تعریف عقل براساس صور عقلی و نیز از حیث اینکه عقل از قوه به فعلیت می‌رسد، به ارسطو تکیه دارد و از حیث اینکه عقل بالقوه، با کمک عقل اول به فعلیت می‌رسد، آن هم در اتحاد با انواع و اجناس، نگاهی تلفیقی از ارسطویی - افلاطونی دارد؛ اما از حیث اینکه عقل اول دومین مخلوق است و علت عقول و معقولات است به خیرالمحض توجه دارد.

بنابراین درباره جایگاه وجودشناسی و معرفت‌شناسی عقل اول می‌توان گفت، عقل در سه مرتبه دوم (بالقوه)، سوم (بالفعل و مستفاد)، و عقل چهارم (ظاهر) جزئی از نفس، همان نفس و نیز متکثرند. اما عقل اول که در همه مراتب نقش بالاتری دارد همیشه بالفعل هستند و علت معقولات و علت عقل دومی که بالقوه است، می‌باشد؛ واحد است و مستقل از نفس است و نیز از حیث معرفت‌شناسانه نیز عقل دوم با دریافت صور کلی به صورت بالقوه؛ و عقل بالفعل با دریافت صور کلیات به صورت بالفعل؛ و مرتبه عقل ظاهر با به‌کارگیری صور کلیات بالفعل در عمل، جایگاه معرفت‌شناسی آنها مراتب صعودی دارد. عقل اول علت معقولات و علت عقل دوم است.

منابع و مأخذ

۱. ارسطو (۱۳۷۸). *درباره نفس*، مترجم علیمراد داودی، تهران: حکمت.
۲. ارسطو (۱۹۸۰). *کتاب النفس و یلیه الآراء الطبيعيه و الحاس و المحسوس و النبات*. شارح نیکولای دمشقی، مترجم اسحاق بن حنین، قسطا بن لوقا، ثابت بن قره، محقق عبدالرحمن بدوی، بیروت: دارقلم.
۳. ابوریده، محمد عبدالهادی (۱۹۵۰). *رسائل الکندی الفلسفیه، مصر - قاهره: دارالفکر العربی*.
۴. بدوی، عبدالرحمن (۱۹۷۷). *الایضاح فی الخیر المحض لأرسطوطالیس، الأفلاطونیه المحدثه عندالعرب*. کویت: وکالت المطبوعات.
۵. بدوی، عبدالرحمن (۱۹۸۷). *الفلسفه و الفلاسفه فی الحضاره العربیه*. بیروت: المؤسسه العربیه الدراسات و النشر.
۶. داودی، علیمراد (۱۳۴۹). *عقل در حکمت مشاء، از ارسطو تا ابن‌سینا*. تهران: دهخدا.
۷. روؤف، احمد (۲۰۱۸). «تطور نظریه العقل الأرسطیه بین الإسکندر الأفرودیسی و الکندی»، *مجله الدراسات الإنسانیه و الأدبیه*، ۱۸ (۱)، ۲۳۵-۲۵۸. DOI: 10.21608/shak.2019.145262.
۸. سیف، انطوان (۲۰۰۳). *مصطلحات الفیلسوف الکندی (بحث تحلیلی)*، الجزء الأول، بیروت: دار بلال للطباعه و النشر.
۹. عباسی حسین‌آبادی، حسن؛ کاکائی، مستانه (۱۴۰۰). «بررسی مفهوم‌سازی خدا در ارسطو و کندی»، شناخت، ۸۴ (۱)، ۱۷۷-۱۹۴. 10.29252/KJ.2021.214310.0
۱۰. فاخوری، حنا (۱۳۷۳). *تاریخ فلسفه در جهان اسلامی*، مترجم عبدالحمید آیتی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۱۱. کندی، یعقوب بن اسحاق (۱۹۷۸). *رسائل الکندی الفلسفیه*، محقق محمد عبدالهادی ابوریده، قاهره - مصر: دارالفکر العربی (نرم‌افزار حکمت اسلامی ۲).
۱۲. کندی، یعقوب بن اسحاق (۱۳۸۷). *مجموعه رسائل کندی*، ترجمه سیدمحمود یوسف ثانی، تهران: علمی و فرهنگی.
۱۳. کندی، یعقوب بن اسحاق (۱۳۶۹ ه.ق/۱۹۵۰ م). *رسائل الکندی الفلسفیه*. محقق محمد عبدالهادی ابوریده، قاهره - مصر: دارالفکر العربی.
۱۴. مغربی، احمد (۲۰۲۳). «مکانه العقل عند الکندی»، *مجله کلیه الاداب جامعه المنصوره*، ۷۳ (۷۳).

15. Adamson, Peter, Taylor, Richard C. (2005). *The Cambridge Companion to ARABIC PHILOSOPHY*. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.
16. Adamson, Peter, (2005). "AL-Kindi and the reception of Greek Philosophy". *The Cambridge Companion to ARABIC PHILOSOPHY*, CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.
17. De Boer, T. J. (1967). *THE HISTORY OF PHILOSOPHY IN ISLAM*. Translated by EDWARD R. JONES, B. D. NEW YORK: DOVER PUBLICATIONS, INC.
18. McCARTHY, RICHARD J. (1964). "AL-KINDI'S TREATISE ON THE INTELLECT: TEXT AND TENTATIVE TRANSLATION". *Islamic Studies*, Vol. 3, No. 2, pp. 119-149) (accessed: 18/06/2014).
<http://www.jstor.org/stable/20832737>.
19. SCHROEDER, FREDERIC M& ROBERT B. TODD. (1990). TWO GREEK ARISTOTELLAN COMMENTATORS ON THE INTELLECT. *The De Intellectu Attributed to Alexander of Aphrodisias and Themistius' Paraphrase of Aristotle De Anima 3. 4-8*. Toronto, Canada, OONTIFICAL INSTITUTE OF MEDLAEVAL STUDIES.



References

1. Abbasi Hosseinabadi, Hassan; Kakaei, Mastanah (1400). "A Study of the Conceptualization of God in Aristotle and Kennedy." *Knowledge*, 84 (1), 177-194. (in Persian). 10.29252/KJ.2021.214310.0
2. Adamson, Peter, (2005). "AL-Kindi and the reception of Greek Philosophy". *The Cambridge Companion to ARABIC PHILOSOPHY*, CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS. (in English).
3. Al-Kindi, Yaqub ibn Ishaq (1369 AH/1950 AD). *Rasa'il al-Kindi al-Falsafiya*. Researcher Muhammad Abdul Hadi Abu Ridah, Cairo-Egypt, Dar al-Fikr al-Arabi. (in Arabic).
4. Al-Kindi, Yaqub ibn Ishaq (1978). *Rasa'il-ul-Kindi al-Falsafiya*. Researcher Muhammad Abdul Hadi Abu Ridah, Cairo-Egypt, Dar al-Fikr al-Arabi. (Islamic Wisdom Software 2). (in Arabic)
5. Aristotle, (2000), *On Soul*. Translated by Ali Murad Davoudi, Tehran: Hikmat. (in Persian)
6. Aristotle, (1980), *Kitab al-Nafs and Yaliyyah al-Ara al-Tabiyyah*, Al-Has, Al-Mahsus, and Al-Nabat. Narrated by Nicolai Damaschi, translated by Ishaq bin Hanin, Qastab bin Luqa, Thabit bin Qara, researcher Abd al-Rahman Badavi, Beirut: Dar Qalam. (in Arabic)
7. Badawi, Abdul Rahman (1977). *Al-aydah fi al-khair al-muhad for Aristotle*. Al-Flatuniyyah Al-Muhadithah Andal-Arab. Kuwait: Press Agency. (in Arabic)
8. Badawi, Abdulrahman (1987). *Philosophers and Philosophers in Al-Hadarah al-Arabiya*. Beirut: Al-Arabiya Institute of Studies and Publishing. (in Arabic)
9. Davoudi, Ali Murad, (1960), *Intellect in the Wisdom of the Prepate, from Aristotle to Avicenna*. Tehran: Dehkhoda. (in Persian)
10. De Boer, T. J. (1967). *THE HISTORY OF PHILOSOPHY IN ISLAM*. Translated by EDWARD R. JONES, B. D. NEW YORK: DOVER PUBLICATIONS, INC. (in English)
11. Fakhoury, Hana (2014). *History of Philosophy in the Islamic World*. Translated by Abdul Hamid Ayati. Tehran: Scientific and Cultural Publications. (in Persian)
12. Kindi, Ya'qub ibn Ishaq (2008). *Rasa'il-ul-Kindi Collection*. Translated by Seyyed Mahmoud Yusuf Thani, Tehran, Scientific and Cultural. (in Persian)
13. Maghrib, Ahmad (2023). "The Place of the Mind in the Eyes of Al-Kindi." *Journal of All Literature*, Al-Mansoura University, 73 (73). (in Arabic)
14. McCARTHY, RICHARD J. (1964). "AL-KINDI'S TREATISE ON THE INTELLECT: TEXT AND TENTATIVE TRANSLATION". *Islamic Studies*, Vol. 3, No. 2, pp. 119-149 (accessed: 18/06/2014). (in English). <http://www.jstor.org/stable/20832737>.
15. Rauf, Ahmad (2018), "The Development of the Aristotelian Theory of Reason Between Alexander the Aphrodite and Al-Kindi." *Journal of Human and Literary Studies*, 18 (1), 235-258.. DOI: 10.21608/shak.2019.145262 (in

- Arabic).
16. Seif, Antoine (2003). Terms of the Philosopher Al-Kindi (Analytical Discussion). Part One. Beirut, Dar Bilal for Printing and Publishing. (in Arabic)
17. SCHROEDER, FREDERIC M& ROBERT B. TODD. (1990). TWO GREEK ARISTOTELLAN COMMENTATORS ON THE INTELLECT. The De Intellectu Attributed to Alexander of Aphrodisias and Themistius' Paraphrase of Aristotle De Anima 3. 4-8. Toronto, Canada, OONTIFICAL INSTITUTE OF MEDLAEVAL STUDIES. (in English)

